

El santuari de Finestres

Avui accessible només a peu, antigament va ser un priorat benedictí, i actualment és un santuari deshabitat de la solitària serra de Finestres.

Text > **GUERAU PALMADA**, historiador i professor

El santuari de Santa Maria de Finestres domina imponent i silenciosament la capçalera de la vall de Llémèna, al peu del cim del Puigsallança i la cinglera de Costabella. Ubicat damunt un aflorament de roca conglomerada, que davalla fins al

castell medieval, recorda que la serra de Finestres antigament estava habitada per masovers, carboners, rectors i propietaris favorables a la causa carlina, i que avui és un indret deshabitat i solitari, amb els masos propers en estat d'abandó. Tanmateix, en els boscos

del voltant s'entreveuen les antigues feixes de conreu, avui envaïdes per l'alzinar, i testimonien encara les activitats agrícoles que s'hi van mantenir fins ben entrat el segle passat. Curiosament, és un dels pocs santuaris de les comarques gironines al qual només

>> *Vista del santuari de Finestres dominant la capçalera de la vall de Llémèna.* (Foto: GUERAU PALMADA)

>> *Entrada al santuari de Finestres, amb aspecte fortificat, des del camí del Raspat.*
(Foto: GUERAU PALMADA)

es pot arribar a peu per tres camins, sense l'obertura de cap carretera. Un dels tres camins, el més habitual, surt de l'era del Raspat i accedeix a l'interior del santuari a través d'un passadís cobert. El segon puja des del coll de la Palomera, abans usat per traginers del carboneig, i el tercer camí, ben fressat, surt de l'oratori de Sant Antoni i puja pel santuari dels Arcs.

L'església de Santa Maria

El mateix topònim, *Finestres*, ens indica la funció de domini territorial del temple i de l'antic castell de Finestres. El nom deriva de *finis* ('fita' o 'terme') i, amb el sufix *-ter*, evoluciona a *finister* (Finestres), amb el significat d'indret de guaita o talaia. El primer temple romànic va ser consagrat l'any 947 pel bisbe de Girona, Gotmar III, com *Sancta Maria in castro quoddammodo Fenestras*, amb el consentiment del comte Borrell II de Barcelona, senyor del castell de Finestres. L'any 1020, Bernat Tallaferro, comte de Besalú, va fer donació de dues unces d'or en

el seu testament per a l'església. L'any 1096, el papa Urbà II confirmà la donació de Santa Maria de Finestres al monestir de Sant Esteve de Banyoles, i a partir de l'any 1174 es va convertir en un priorat i va acollir una petita comunitat monàstica de monjos benedictins durant quatre segles.

Aquest primitiu temple romànic va ser dissenyat amb una sola nau i un absis semicircular a damunt la roca, i en algun dels murs encara es conserven traces d'*opus spicatum* o aparell d'espina. La volta és apuntada, amb marques de canyís. L'absis romànic en època moderna va ser realçat i la nau, ampliada amb petites capelles laterals amb volta de llunetes. L'entrada al temple és protegida per un porxo i la porta forana és de llinda monolítica del segle XVIII. Al presbiteri hi ha el cambril de la verge de Finestres. L'antiga imatge gòtica d'alabastre policromat va desaparèixer durant la Guerra Civil, però l'estudiós mossèn Lluís Constans la descriu amb una inscripció al pedestal, identificable amb la família noble Cartellà de Falgons, en què es podia llegir: «Ave

El mateix topònim, *Finestres*, ens indica la funció de domini territorial del temple i de l'antic castell de Finestres

Maria Gratia Plena». Es van encarregar algunes imatges de la verge en guix policromat als tallers de Sants d'Olot, però van ser profanades en actes vandàlics els anys 1977 i 2002. La imatge actual de fusta és obra de l'escultor Modest Fluvià. Al costat de l'entrada es conserva una caixa d'almoines d'una sola peça de tronc de roure, dividida en quatre calaixos amb una clau cadascun. La caixa era reforçada amb tires de ferro forjat en què s'aprecia l'any de fabricació (1770). Un banc de fusta de roure amb data 1860 indica la propietat de Josep Felip Ginestà, senyor del mas Els Saiols. Es conserven tres piques baptismals de pedra calcària i sorrenca, una d'elles trencada. Abans de la Guerra Civil, a la capella lateral es conservava un altar barroc amb la imatge de la verge i talles de fusta de sants. El campanar d'espardenya i planta quadrada té dos ulls i una coberta de cairats de fusta. Les antigues campanes foren estimbades pels Comals el juliol del 1936 pel Comitè de Milícies Antifeixistes. La campana actual fou beneïda el 28 de setembre de

>> *Capçalera d'origen romànic realçada del temple de Finestres.*
(Foto: GUERAU PALMADA)

>> Altar major del santuari de Finestres, amb la imatge de la Verge abans de la seva destrucció, l'any 1936. (Foto: ARXIU COMARCAL DE LA GARROTXA)

1947 i fabricada a la Fundació Barberí d'Olot. El jou de fusta de la campana és més antic, i encara duu la data gravada, 1850. Antigament, a l'entrada de l'església es conservava un petit pedró de pedra amb una creu de forja, avui totalment desaparegut.

Un antic priorat benedictí

El prior més antic de Finestres s'esmenta en un litigi de l'any 1203 del mas Collferrer de Falgons, en què el monjo Arnau de Santa Pau del monestir de Banyoles declara davant del jutge que «quan ell era infant i aprenia psalms, feia cosa de trenta-cinc anys, era prior Albert». Per tant, l'any 1168 va ser el primer prior Albert de Palol. Després seguien alguns priors més, com ara Arnau de Cals (1250-1263) o Arnau de Palol (1303-1321). L'any 1326 es varen ornamentar els altars dedicats a Santa Maria, la Trinitat i Tots Sants. La imatge gòtica del retaule de la verge de l'Escala del monestir de Banyoles va ser una donació de fra Ponç de Suï-

lles, prior de Finestres (1333-1344). A principis del segle XIV n'era prior Arnau de Palol, però hi renuncià l'any 1330 perquè no hi residia. L'any 1358, el bisbe de Girona, Berenguer de Cruïlles, va convidar al noble Galceran de Cartellà, senyor del castell de Falgons, a «tondre les cabres» en lloc de manar els clergues de Finestres. El 1370, el prior Pere de Bausarenys va aprofitar una campana de la capella de Sant Julià de Murrià (avui Medes), amb la condició de posar-hi portes, ja que no en tenia a la portalada. L'any 1423 es van segrestar els fruits del priorat per restaurar l'edifici monacal. En la visita pastoral consten dins l'església tres altars: el Major, el de la Santíssima Trinitat i el de Tots Sants. També hi havia tres llànties i un calze de plata. El terratrèmol de la Candelera de 1428 va provocar l'enfonsament de la volta i d'una part dels murs. Durant la visita pastoral de 1440, l'església encara no s'havia refet; posteriorment, l'any 1436 el vicari general va convidar els feligresos a aportar almoines per reconstruir-la. A mitjan segle XV, el priorat encara no havia estat reconstruït del tot i el prior residia al palau abacial de Sant Pere de Besalú. En el capbreu del priorat de Santa Maria de Finestres (1515-1618) s'anomenen les rendes dels masos de Jordà, Coromina i Puig de Santa Pau, i dels masos Serrat, Casamitjana, Llorens, Colobret, Vilar i Camós de Sant Esteve de Llémena, i el mas Ventós de Murrià (avui Medes). Així, el domini jurisdiccional del priorat s'estenia sobretot per la baronia de Santa Pau i la vall de Llémena, i no tant per la vall de Mieres. Els segles XVI-XVII tenim notícia que els priors comanadors designats pel monestir de Banyoles ja no residien al santuari. A partir del segle XVIII el priorat s'abandonà i es convertí en el santuari i la rectoria de Finestres.

La rectoria

En el segle XVIII, el bisbe Tomàs de Lorenzana (1775-1796) va concedir indulgències als feligresos pel culte a l'altar de la Mare de Déu de Finestres, quan l'antic priorat passà a ser santuari marià. L'agost de 1776 es va autoritzar la construcció de la rectoria nova, a tocar de l'església, i el conjunt agafà un aspecte fortificat, amb espitlleres de tir per a la defensa i una porta d'accés per la capçalera. Mossèn Francesc

Marca en va ser rector de l'any 1766 al 1786, i està enterrat a la porta d'entrada. A la seva làpida sepulcral s'indica que també va ser un dels darrers priors. Durant la Guerra del Francès, les tropes napoleòniques hi van pujar i en van estimbar el rector muntanya avall. El 1835 va ser exclaustrat amb la desamortització de Mendizábal i va iniciar un declivi fins a principis del segle XX. L'any 19851, el bisbe de Girona, Florencio Llorente i Montón (1847-1862), va concedir més indulgències per recuperar el culte dels feligresos al santuari marià. Un cop que s'hi va recuperar el culte, el darrer rector resident va ser mossèn Ramon Casas, des de l'any 1927 fins a la Guerra Civil. Amb l'esclat bèl·lic, es va refugiar en una masia de Santa Pau, però l'agost de 1936 va ser torturat, assassinat i cremat al terme de la Cot. Restituït el culte l'any 1939, se'n va fer càrrec mossèn Lluís Sureda, rector de Sant Aniol de Finestres. Actualment ja no hi resideix cap rector, i l'únic dia que s'hi celebra missa és amb motiu de l'aplec del Roser i de Santa Maria, el mes de juny. L'era de la rectoria orientada a tramuntana és empedrada, i al davant té unes grades formades per la mateixa pedra local. L'edifici de la rectoria és de planta rectangular de dues plantes construïda en el talús de pedra, fet amb obertures carrades de llinda monolítica i d'altres amb llinda de fusta. El 1909 es va construir una galeria balconera que connecta l'església amb la rectoria, sustentada damunt pilars alts i volta de revoltos de maó. De fet, tot el santuari se sustenta damunt poderosos pilars i arcades aixecats damunt la roca. Davant l'era hi ha la casa del refugi lliure, amb una llar de foc dedicada a Josep M. Fort. Un telefèric amb cistella dissenyat durant la darrera restauració permet pujar material i provisions al santuari, atès que és del tot inaccessible amb vehicle. L'any 1997 s'hi van fer les darreres reformes. En el camí de baixada al Sallent i el santuari dels Arcs hi ha l'oratori de Sant Antoni. De base quadrada i construït en pedra i acabat arrebossat, està rematat per una cornisa i una coberta piramidal, on antigament estava col·locada una creu de forja. A l'interior de la fornícula reixada hi ha una imatge de la Mare de Déu i de sant Benet. Va ser restaurat l'any 1991 pel Grup Cultural i Esportiu Passabrigues de Santa Pau.

El castell de Finestres

El castell roquer es va alçar a 960 metres damunt un pic rocós, i ocupa tota la plataforma rodejada per timbes. El costat més accessible és per migdia, a través d'un camí esglaonat des del santuari. Quan visità el castell l'any 1910, Cèsar August Torras va descriure els fonaments del castell i altres construccions de les quals avui resten pocs vestigis. A la banda occidental, un tall fet a la roca marcaria l'antic fossat (de dos metres d'amplada). En el punt més alt s'evidencien estructures que podrien pertànyer al recinte sobirà, sobretot al cotat de tramuntana, amb una estructura rectangular (4,20 x 3,50 metres) amb murs de setanta-cinc centímetres de gruixa. La seva tècnica constructiva és a base de pedres desbastades poc treballades, cobertes amb un arrebossat de calç.

L'any 947, a l'acta de consagració de l'església de Finestres, s'esmenta per primer cop el *castro quod dicitur Finestras* propietat del comte Borrell II de Barcelona. Pocs anys després, l'any 1054, el comte Guillem II de Besalú es comprometé a lliurar a Ramon Berenguer I, comte de Barcelona, els castells de Finestres i Colltort. Tres anys després, Ramon Ademar, senyor del castell de Porqueres, va prometre en una escriptura de fiança que si el comte de Besalú incomplia el pacte signat amb el comte de Barcelona, tindria la potestat dels dos castells de Finestres. Precisament, durant aquest segle s'esmenten dos castells a la serra de Finestres. A les darreries del segle XI va ser recuperat pels comtes de Besalú, i s'hi referien com el castell menor i major, mentre que la castlania es va assignar al senyor de Porqueres. El segle XIII el seu castlà

va permetre una escrivania notarial a la parròquia a Sant Esteve de Llèmena, on es redactaven els quaderns que posteriorment eren relligats. L'any 1270, Huguet I de Santa Pau n'era senyor, i es considera el primer membre de la baronia. Quan el baró establí la seva residència al poble de Santa Pau, nomenà cinc cavallers (*militēs*) com a tinents de la fortalesa. El 1312, el senyor de Santa Pau va demanar a tots els pobladors del terme del castell que li fessin entrega de cinquanta-sis mil sous a canvi de certs favors i privilegis, com ara eximir-se de les guaites, d'ajuda militar o de l'obligació de moldre gra al molí senyorial. El deteriorament en què estava l'any 1382 va fer que el rei Joan I permetés a Hug Ademar I de Santa Pau cobrar impostos durant cinc anys sobre el pa, vi, carns i altres mercaderies per tal de reparar-ne els murs. La fortalesa, a més, fou malmesa en el terratrèmol de l'any 1428. A partir de mitjan segle XV i al llarg del segle següent passà sota el domini de la família d'Oms, i així degué començar el seu abandó, en perdre l'estatus de residència senyorial. No obstant això, la seva funció defensiva encara era evident, quan al llevador s'ordenava: «Quan lo Priorat o castell de Finestres cridi via fora a veu de campana, d'home o de corn, estiguin obligats a concórrer a la defensa del castell i a permanèixer en ell fins que otorguin llicència el prior». Malauradament, avui en queden migrades restes arqueològiques, de l'antiga fortalesa medieval.

La fortalesa fou malmesa en el terratrèmol del 1428. A partir de mitjan segle XV i al llarg del segle següent passà sota el domini de la família d'Oms, i així degué començar el seu abandó.

>> Façana de l'església de Santa Maria de Finestres. (Foto: GUERAU PALMADA)

La pujada dels Borbons

El santuari de Finestres va ser l'escenari d'un dels fets més rellevants de la Tercera Guerra Carlina (1872-1876). El pretendent a la Corona, Alfons de Borbó i d'Àustria, i la seva esposa, Maria de les Neus de Bragança i Borbó, van travessar la frontera francesa el 30 de desembre de 1872 des del poble de Sant Llorenç de Cerdans. Després de dies de caminada, el 3 gener la parella reial arribà al poble del Sallent i van fer un bon àpat a Can Batlle, família de tradició carlina. Davant l'amenaça de l'arribada dels soldats liberals, es refugiaren al santuari de Finestres amb el seu petit seguici de defensors del carlisme.

>> Capbreu de l'antic priorat benedictí de Santa Maria de Finestres (1515-1618). (Foto: ARXIU COMARCAL DE LA GARROTXA)

>> *Camí a peu entre alzinars des del santuari fins al castell medieval de Finestres.*
(Foto: GUERAU PALMADA)

Travessaren la vall de Mieres i enfilaren cap a la serra, i al capvespre van arribar a prop de Pedres Picades. Varen pernoctar a Els Saiols, aferrissats defensors carlins, en aquell moment propietat de la família Planaferrana, de Sant Miquel de Campmajor. Per pujar-hi, van usar les mules per un camí de ferradura. El dissabte 4 de gener de 1873 la comitiva borbònica va enfil·lar pel coll de la Palomera, el Raspat i fins al santuari de Finestres. Maria de les Neus el descriu així: «La ermita de Finestras se mostraba asentada en la cumbre del monte. La edificación que iba a ser nuestro castillo no tuvo arquitecto, pues lo fue la Naturaleza, ya que lo hecho por la mano del hombre se reducía a una capilla modestita y a la pobre vivienda del cura que allí tenía su capellanía». Es van hostatjar al santuari del 4 al 9 de gener, rebuts pel rector Isidre Vila, carlí aferrissat. La trobada amb Francesc Savalls, i que havia d'encapçalar una ofensiva carlina, ja començava a ser complicada. El brigadier havia incomplert les se-

ves ordres, com també havia fracassat feia ben poc la rebel·lió del sometent a Olot. Savalls, a més, tenia fama d'un caràcter indomable, i se sentia ofès pel nomenament del general Larramendi com a cap de l'Estat Major. Després de diversos intents de fer pujar a Savalls des de Mieres, finalment el 8 de gener el brigadier es reuní amb el pretendent reial i la seva esposa. L'acompanyava el seu ajudant, Felip de Sabater; el seu cunyat, el coronel Cortázar, i el seu fill, Joan Savalls. La conversa va ser amable, però l'endemà abandonà Finestres perquè no es van posar del tot d'acord amb les ordres de l'infant Alfons de Borbó. La parella reial, per la seva banda, va baixar durant la nit fins al poble del Sallent, quan la rebel·lió ja havia fracassat del tot i la causa carlina ja començava a decaure a les comarques interiors del Principat.

Llegendes de Finestres

Dins del santuari abans s'organitzava la Festa de la Campana. Precisament, al costat de la porta de l'església hi

ha una placa en memòria de Lliberada Ferrarons i Vives (1803-1842), una treballadora tèxtil olotina en procés de beatificació, que anava sovint al santuari tot i estar malalta. Expliquen que, quan es va morir el 21 de juny de 1842, la campana mitjana va fer vint-i-set repics tota sola. Per commemorar aquest miracle, els feligresos pujaven a recordar els tocs de campana amb motiu de la mort de Ferrarons.

A tocar del mas Els Saiols, de l'antiga parròquia de Santa Maria de Finestres, també hi ha dos indrets màgics. El primer és el revolt dels Tres Dimonis. A terra es pot veure una gran llosa plana amb tres forats rodons, que formen un triangle curiós. És l'anomenada petja dels Tres Dimonis. S'explica que per allà van passar tres diables i que van deixar marcada a la roca la petjada del seu unglot. Una altra interpretació l'explicava fa anys Josep Maria Serra, estudiant d'Els Saiols, mas avui abandonat: «Quan el diable es va trobar Nostre Senyor i aquest li va fer el senyal de la Creu, el dimoni, impotent, no va poder evitar caure de genolls i de cap a terra. De la ràbia, va treure tant de foc que va deixar foradada la llosa per sempre més».

Una altra llegenda es remunta a les guerres carlines del segle dinou. A l'anomenat turó de la Cavalleria o dels Perers, davant la bassa d'Els Saiols, hi ha una gran estuna o esclatxa enmig del bosc, coneguda popularment com les Cavalleries. S'explica que durant les guerres carlines dins d'aquesta esclatxa d'una trentena de metres de llargària hi podrien haver estabulat fins a cent cavalls de les tropes del brigadier carlí Francesc Savalls.

Mossèn Josep Casassa de Sarrià de Ter recollia l'any 1934 aquesta altra llegenda sobre Finestres. S'explicava que el senyor de Finestres tenia grans ramats guardats per una pastora. Un dia la pastora caigué pel cingle, però no es va fer mal, ja que la Mare de Déu de Finestres la va salvar. Dies després es presentà un senyor i li va dir que si tornava a caure pel cingle, rebria com a regal un vestit de seda, un collaret de perles i unes arracades d'or. La pastora s'hi llançà de nou, però aquest cop el miracle de la Mare de Déu no va tenir lloc, i caigué morta. Si es mira sota el cingle, un ronyó de pedres encara recorda la figura de la pastora precipitada al buit.